

ČÁLIT MODERÁHTORGOARTTAID

Goarta 1 ovdabealle

Goarta 1 duogábealle

MODERÁHTORGOARTTAT

RASISMA JA VEALAHEAPMI

ČUOČČUHUŠ

Buohkat vealahit

MODERÁHTORGOARTTAT

Bija čuoččuhusgoartta maid leat válljen joavkobeavdái dahje čájjet dan projektoris.

Atte ohppiide muhtin minuhtaid ságastallat gaskaneaset čuoččuhusa birra.

**Lea go čuoččuhus duohta?
Manne/manne ii?**

MODERÁHTORGOARTTAT

RASISMA JA VEALAHEAPMI

ČUOČČUHUŠ

Máilbmi rasisma haga lea vejolaš

MODERÁHTORGOARTTAT

Bija čuoččuhusgoartta maid leat válljen joavkobeavdái dahje čájjet dan projektoris.

Atte ohppiide muhtin minuhtaid ságastallat gaskaneaset čuoččuhusa birra.

**Lea go čuoččuhus duohta?
Manne/manne ii?**

Goarta 2 ovdabealle

Goarta 2 duogábealle

AMNESTY
INTERNATIONAL

ČÁLIT MODERÁHTORGOARTTAID

Goarta 3 ovdabealle

MODERÁHTORGOARTTAT

RASISMA JA VEALAHEAPMI

SÁGASTALLANJUOLGGADUSAT

- Atnet árvvus guhtet guimmiideattet oaiviliid.
- Guldal earáid oaiviliid.
- Searvva ságastallamii iežat oaiviliiguin.
- Jeara áinnas čuovvulangažaldagaid earáin dađistaga ságastallamis.
- Dá II leat digaštallan. Don it galgga jáhkihít earáid iežat oaiviliiguin, muhto juohkit iežat oaiviliid earáiguin, seammás go guldat earáid ja geahččalat ipmirdit earáid oaiviliid.

Goarta 3 duogábealle

MODERÁHTORGOARTTAT

Loga njuolggadusaid čuodjalit ohppiide ja deattut ahte lea mávssolaš ipmirdit ja árvvus atnit nuppiid ságastallamis. Muhtimiid mielas soaitá unohas hupmat fáttá birra, go eai soaitte gullat unnitloguálbmogii dahje go soaitá leat áidna gii lea gullelaš unnitloguálbmogii, muhto de han juo lea ge hui dehálaš ahte lea buorre ságastallan.

MODERÁHTORGOARTTAT

RASISMA JA VEALAHEAPMI

ÁRVALUSAT ČUOVVULANGAŽALDAGAIDE

- Manne oaivvildat dan?
- Maid jurddašat iežat ipmárdusa birra?
- Man dihte nie jurddašat?
- Sáhtta go leat spiehkasteapmi du jurdaga hárrái?
- Sáhtát go čilget eambbo iežat jurdagiid?

MODERÁHTORGOARTTAT

Loga goartta jitnosit ohppiide. Čilge áinnas ohppiide ahte lea ohppiid duohken movt sii doaimmahit ja čilgejit ságastallama joavkkus. Lea du duohken, gii leat jodiheaddji, ráddjet áiggi ja sisdoalu, ja heivehit nu ahte oahpahušlágideapmi heive buoremusat jovkui.

Muitte ahte ságastallan sáhtta mannat iešguđet guvlui, ja ahte leat oahppit geat galget jodihit ságastallama. Jodiheaddji galgá leat veahkin dušše dalle go dárbašuvvo.

Goarta 4 ovdabealle

Goarta 4 duogábealle

ČÁLIT MODERÁHTORGOARTTAID

Goarta 5 ovdabealle

MODERÁHTORGOARTTAT

RASISMA JA VEALAHEAPMI

CASE / DÁHPÁHUSOVDMEARKA:

«Miryam» lea nissonolmmoš geas ruohttasat leat Iranas, muhto gii lea riegádan ja bajásšaddan Lillehammeris. Son oasálastá muhtin lágideamis báikkálaš girjerádjosis, ja muhtin amas nissonolmmoš muitala sutnje man buorre dárogiel suopman sus lea.

Movt sáhtta "Miryam" vásihan su kommentára?

Goarta 5 duogábealle

MODERÁHTORGOARTTAT

«CASE/ dáhpáhusovdamearkka» goartta ulbmil lea bidjat ohppiid muhtin dilálašvuhtii mas dilálašvuolta mearrida jus vealaheapmi dahje rasisma lea dáhpáhuvván. Mángasii šaddá dá váttis bargobihtta dan dihte go sii eai leat goasse vásihan leat rasisma ja vealaheami vuostáiváldi bealde.

Čuovvulangažaldagat:

- Vuostáiváldi sáhtta ipmirdit kommentára eará ládje go dat maid sáddejeaddji oaivvildii. Movt sáhtta sáddejeaddji láhtten ipmirduvvot vuostáiváldis?
- Manne doaivvut don ahte dat dilálašvuolta sáhtta dulkojuvvot vealaheaddjin muhtimiid mielas?
- Masa jáhkát don ahte dat amas nissonolmmoš vuođđudii iežas ovdagáttuid?
- Sáddejeaddjis soite leat hui buorit áigumušat, muhto livčče go son dadjan dan seamma jus sus livčče eambo diehtu Norgga mánggakulturrálašvuoda birra?

MODERÁHTORGOARTTAT

RASISMA JA VEALAHEAPMI

CASE / DÁHPÁHUSOVDMEARKA:

«Sara» lea 25 jáhkásaš nissonolmmoš geas lea somalialaš duogáš. Son manná sihkarvuođadárkkistusa čađa Gardermoenis, ja dorvofákta dáhttu su váldit eret hijaba almmolaččat, vai beassá dárkileappot dárkkistit.

Man ollu doaivvut dán dilálašvuodas lea sáhka sihkarvuođas?

MODERÁHTORGOARTTAT

Dát goarta lea ráhkaduvvon ovttá dáhpáhusa vuođul mii dáhpáhuvai Evenášši girdišiljus 2018, mas loahppaárvoštallamis bođii ovdán ahte dáhpáhus rihkui Avinora njuolggadusaid.

Dakkár dilálašvuodas ii galgga hijaba váldot eret sihkarvuođadárkkistusas. Baicca sáhtta dárkkistit go gieđaiiguin guldala olggobealde biktasa. Jus lea dárbu váldit dan eret, de galgá dat dáhpáhuvvat nu ahte ii leat oidnosis earáide, ja dat galgá dahkkot árvolašvuodas.

Čuovvulangažaldagat:

- Namut ahte juohkehaččas lea vuoigatvuolta oskufriddjavuhtii. Dihte go dorvofávttat nissona osku birra?
- Movt lei dilálašvuolta dáhpáhusa ektui? Makkár miellaláhki lei dorvofávttain? Eai go sii dovdan njuolggadusaid? Sáhttet go stereotiipat váikkuhan dilálašvuhtii?
- Leat go dus ovdagáttut mat váikkuhit movt don láhttet olbmuiguin?
- Jeara áinnas movt oahppit livčče reageren jus livčče dan oaidnán.

Goarta 6 ovdabealle

Goarta 6 duogábealle

AMNESTY
INTERNATIONAL

ČÁLIT MODERÁHTORGOARTTAID

Goarta 7 ovdabealle

Goarta 7 duogábealle

MODERÁHTORGOARTTAT

RASISMA JA VEALAHEAPMI

CASE / DÁHPÁHUSOVDAMEARKA:

Muhtin nuorra bárdni bisseha du gáhta alde ja jearrá jus son sáhttá oažžut luoikkas du telefonna, dan dihte go su telefonna lea báhtter guorranan.

Luoikkat go sutnje telefonna?

MODERÁHTORGOARTTAT

Dát dáhpáhusovdamearka galgá veahkehit smiehttat iežas árvvuid birra diekkár dilálašvuodain. Deattut fal ánnas ahte dás eai leat rievttet eai ge boasttu vástádušat.

Čuovvulangažaldagat:

- Doaivvut go ahte čearddalašvuodas ja liikeivnnis lea dadjamaš dasa man mutto don háliidat veahkehit muhtin amas olbmo?
- Lea go dehálaš ahte bárdni hupmá dárogiela?
- Movt sáhttet ovdagáttut váikkuhit dakkár dilálašvuhtii?

MODERÁHTORGOARTTAT

RASISMA JA VEALAHEAPMI

SITÁHTA

“Lea oba dábálaš/mihtilmas ahte norgalaš lea buorre”

– Gro Harlem Brundtland, 1992

**Maid mearkkaša dábálaš/
mihtilmas norgalaš?**

© SNL 2020

MODERÁHTORGOARTTAT

Goartta ulbmil lea oažžut ohppiid ságastallat norgalaš árvvuid birra, ja maiddá oahpes stereotippaid birra.

Čuovvulangažaldagat:

- Sáhttibehtet go namuhit muhtin dinggaid mat din mielas leat norgalačča mihtilmasvuodát?
- Mii dahká juoidá mihtilmassan norgalažžii? (Árbevierut? Árvvut?)
- Sáhttet go dakkár dajaldagat váikkuhit olbmuid guottuide das ahte dat mii ii leat mihtilmas norgalažžii lea heitot?

Goarta 8 ovdabealle

Goarta 8 duogábealle

ČÁLIT MODERÁHTORGOARTTAID

Goarta 9 ovdabealle

Goarta 9 duogábealle

MODERÁHTORGOARTTAT

RASISMA JA VEALAHEAPMI

SITÁHTA

“Diehtemeahttunvuohta ja ovdagáttut leat eaktun propagándii. Min áigumuš lea dan dihte dustet diehtemeahttunvuođa dieđuin, ovdagáttuid gierdevašvuođain ja olgguštuvvon olbmuid árvasvuođain. Rasisma sáhtta ja boahká duššindahkot”

– Kofi Annan, ONa čihččet váldočálli

Mo ipmirdat dán čuoččuhusa?

© Confronting Racism in Higher Education, 2013
Information Age Publishing. Translated from English

MODERÁHTORGOARTTAT

Lea dehálaš bidjat fuomášumi dan gortii, dan dihte go sitáhta guoskkaha golbma beali mainna eastada rasisma.

Čujut áinnas Kofi Annanii ja su rasismavuostálastinbargui.

Sitáhtas leat golbma beali rasisma eastadeapmái:

- 1 Diehtemeahttunvuođa máhtuin
- 2 Ovdagáttuid gierdevašvuođain
- 3 Olgguštuvvon olbmuid árvasvuođain

Oaččo oasálastiid čilget maid sii oavvildit buot daid beliid birra.

- Doaivvut go ahte lea vejolaš duohtandahkat Kofi Annana áigumuša ahte šaddat rasismakeahtes máilbmin?
- Manne doaivvut ahte son árvala dieđu, gierdevašvuođa ja árvasvuođa doaibmabidjun dasa ahte oazžut rasismakeahtes máilmmi?
- Dovddat go makkárgé doaibmabijuid rasismavuostálastima hárrái iežat servodagas?

MODERÁHTORGOARTTAT

RASISMA JA VEALAHEAPMI

PERSOVNNALAŠ FEARAN

Abubakar Hussain

“Dalle go ledjen čieža jahkásaš, de bovdejin olles klássa iežan riegádanbeaidoaluide.

Dušše guovttis bohte.”

Antirasistisk.no/takk

Manne jáhkát ahte dušše guovttis bohte doaluide?

MODERÁHTORGOARTTAT

Čuovvulangáldagat:

- Movt don livččet dovdan jus ná livčče dutnje geavvan?
- Hussain lea dál rávis olmmoš, doaivvut go ahte dál lea earálágan dilli mánáide geain lea unnitloguálbmoga duogáš?
- Doaivvut go ahte mánáin leat ovdagáttut?
- Movt sáhttet mánáide šaddat ovdagáttut eará olbmuid vuostá?

Goarta 10 ovdabealle

Goarta 10 duogábealle

ČÁLIT MODERÁHTORGOARTTAID

Goarta 11 ovdabealle

Goarta 11 duogábealle

MODERÁHTORGOARTTAT

RASISMA JA VEALAHEAPMI

PERSOVNNALAŠ FEARAN

Adriana Pooja Joseph

“Ožžon čálalaš máhchaha muhtin professoris gii oaivildii ahte ledjen doaimmashehttejuvnon dan dihte go lean olgoriikalaš”.

Antirasistisk.no/takk

Maid doaivvut professor dainna máhchagain oaivildii?

MODERÁHTORGOARTTAT

Čuovvulangažaldagat:

- Lea go dá rasisttalaš dahje vealaheadji dahkku?
- Maid don livččet dahkan jus don livččet ožžon dakkár máhchaha muhtin barggus?
- Mii lea vuodđun dakkár máhchahkii? (ref. stereotiipat / ovdagáttut)

MODERÁHTORGOARTTAT

RASISMA JA VEALAHEAPMI

PERSOVNNALAŠ FEARAN

Tobias Bashevkin

“Mánán bálko mu maŋŋái geđggiid dan dihte go ledjen juvddálaš”

Antirasistisk.no/takk

Movt doaivvut diekkár vásáhusat váikkuhit mánái?

MODERÁHTORGOARTTAT

Čuovvulangažaldagat:

- Mii lea dat vuosttaš maid jurddašat dán goartta birra?
- Dovddat go juvddálaččaid dili birra Norggas?
- Maid livččet dahkan jus livččet oaidnán ahte ná geavvá?

Goarta 12 ovdabealle

Goarta 12 duogábealle

ČÁLIT MODERÁHTORGOARTTAID

Goarta 13 ovdabealle

Goarta 13 duogábealle

MODERÁHTORGOARTTAT

RASISMA JA VEALAHEAPMI

RIEKTA JA BOASTUT:

- “Gos don leat eret, duohtavuodas?”
- “Sáhtán go njávkkastit du vuovttaid?”
- “Lea go du bearaš mii bágge du atnit hijaba?”

Movt dulkot daid gažaldagaid?

MODERÁHTORGOARTTAT

Čuovvulangažaldagat:

- Leat go gullan, dadjan dahje vásihan diekkár gažaldagaid?
- Manne doaivvut ahte olbmot jerret dakkár gažaldagaid?
- Movt livččet reageren jus livččet dakkár sullasaš gažaldagaid gullan?
- Sáhtá go gažaldagaid konteavsttas leat dadjamuš jus dat vásihuvvojit loavkašuhhtimin? Jus dan oaivildat, de čilge manne.

MODERÁHTORGOARTTAT

RASISMA JA VEALAHEAPMI

LEAT GO ...

vásihan rasisma dahje vealaheami,
dahje leat go oaidnán ahte earát
leat dan vásihan?

MODERÁHTORGOARTTAT

Divtte buot ohppiid smiehttát dan gažaldaga, ja deattut ahte lea dehálaš guldalit jus muhtin háliida mitalit iežas garra fearána. FUOM! li oktage leat geatnegahtton vástidit dán gažaldahkii. Váldde vuhtii ahte buohkat klássalanjas sáhtte váikkuhuvvon vásáhusaiguin, mat dahket ahte sáhtá leat váttis vástidit dán gažaldahkii.

Čuovvulangažaldagat:

- Háliidat go juogadit iežat vásáhusa maid leat oaidnán dahje leat ieš vásihan?
- Manne doaivvut ahte sáhtá leat váttis diedihit vealaheami birra maid leat oaidnán/ leat ieš vásihan?
- Maid sáhtá skuvla dahkat vai galgá šaddat álkit olbmuid diedihit vealaheami birra?

Jus háliidat diedihit rasisttalaš vásáhusa birra maid leat oaidnán/ ieš vásihan, de sáhtát dan dahkat dákko: antirasistisk.no

Goarta 14 ovdabealle

Goarta 14 duogábealle

ČÁLIT MODERÁHTORGOARTTAID

Goarta 15 ovdabealle

MODERÁHTORGOARTTAT

RASISMA JA VEALAHEAPMI

FÁKTADIEĐUT:

Rasisma mearkkaša muhtun muddui dan ahte leat ipmárdusat, guottut dahje dagut mat sirrejit olbmuid kategoriijaide. Sirren dáhpáhuvá sin (navdojuvvon) čearddalaš duogáža vuodul, mas muhtumat daddjojit leat eambo árvosažžan go earát.

Maid du mielas rasisma doaba sisttisoallá?

© snl 2020

Goarta 15 duogábealle

MODERÁHTORGOARTTAT

Goarta čilge oalle muddui ieš iežas, muhto deattut áinnas ahte leat mánga vuogi movt rasisma doahpaga sáhttá defineret. Dat lea mánggalágan ja ii leat dušše liikeivnni birra, muhto maiddái čearddalašvuoda birra. Ávžžut oasálastiid namuhit muhtin ovdamearkkaid unnitloguálbmogiin Norggas geaidda rasisma sáhttá váikkuhit. Sáhtát lasihit muhtin ovdamearkkaiguin jus orru dárbu.

Čuovvulangažaldagat:

- Doaivvut go buohkain lea seamma ipmárdus maid rasisma-doaba mearkkaša Norggas?
- Lea go dadjamaš gii definere mii rasisma lea? Manne/manne ii?
- Makkár váikkuhusat leat rasismmas ovttaskas olbmui?
- Makkár váikkuhusat leat rasismmas servodahkii? Namut muhtin ovdamearkkaid.

MODERÁHTORGOARTTAT

RASISMA JA VEALAHEAPMI

FÁKTADIEĐUT:

Vealaheapmi mearkkaša láhttet muhtimiiguin heajubut go earáiguin. Ovttaskas olbmot sáhttet vealahuvvot iežaset sohkaabealeidentitehta, seksuála orientašuvnna, osku, čearddalašvuoda dahje doaibmavádjima dihte.

Maid du mielas vealaheami doaba mearkkaša?

© snl 2020

MODERÁHTORGOARTTAT

Definišuvdnagoarttat galget čilget erohusa gaskal rasisma ja vealaheami. Deattut áinnas ahte vealaheapmi sáhttá guoskat dasa ahte olbmot vásihit vealaheami iešguđetlágan vuodu dihte.

Čuovvulangažaldagat:

- Manne doaivvut ahte olbmot vealahit nuppiid?
- Maid don dagašit jus don vásihivččet vealaheami klássalanjas?
- Manne jáhkát lea váttis diedihit vealaheami birra?
- Maid sáhttá dahkat eastadit iešguđetlágan vealahemiid?
- Leat go makkár ge doaibmabijut du skuvla sáhttá dahkat vai eambo eastada vealaheami?

Goarta 16 ovdabealle

Goarta 16 duogábealle

AMNESTY
INTERNATIONAL

ČÁLIT MODERÁHTORGOARTTAID

Goarta 17 ovdabealle

MODERÁHTORGOARTTAT

RASISMA JA VEALAHEAPMI

FÁKTADIEĐUT:

Ovdagáddu lea oaivil dahje ipmárdus mii ii leat hábmejuvvo dainna dieđuin masa ášši guoská. Ovdagáddu vuoduštuvo dávjá sajáiduvvon jáhkuide.

Maid du mielas ovdagáddu doaba mearkkaša?

© snl 2020

Goarta 17 duogábealle

MODERÁHTORGOARTTAT

Ovdagáttut čujuhit dávjá sosiálajoavkkuide, main ii leat ieš oassin. Dakkár joavkkut sáhtta definerejuvvo čearddalaš dahje osku gullevašvuhtii, seksuála orientašuvdnii, sohkabeallái ja nu ain. Go ovdagáttut čájehuvvojit láhttema bokte, de gohčoduvvo dat vealaheapmin. Ulbmil dainna goarttain lea oažžut ohppiid smiehttat movt dat doaibmá ja makkár vuogit ovdagáttuin sáhttet leat. Ulbmil lea šaddat diđolažžan iežas ovdagáttuide ja oahppat movt ovdagáttut hábmejtit movt mii láhttet.

Čuovvulangažaldagat:

- Mii lea sivvan dasa go olbmossat leat ovdagáttut?
- Mii lea erohus heajos ovdagáttus ja buori ovdagáttus?
- Makkár váikkuhusat sáhttet jus leat ovdagáttut muhtin sosiála joavkku vuostá?
- Leat go goasse vásihan ovdagáttuid?
- Gos doaivvut iežat ovdagáttuid boahtit?
- Maid sáhtta dahkat vai beassá eret iežas ovdagáttuin?

MODERÁHTORGOARTTAT

RASISMA JA VEALAHEAPMI

FÁKTADIEĐUT

Erohusmeannudeapmi ja vealaheapmi lea duohta váttisvuohta Norgga bargomárkaniin. Norgga fitnodagat virgádit jámma eambo sisafárreiddjiid EO riikkain, seammás go sisafárreiddjiin Afrihkás ja Ásias lea váttis oažžut barggu mii heive sin gelbbolašvuođaide.

Mii sáhtta leat sivva go muhtimat eai virgáduvvo bargguide madda sis lea gelbbolašvuohta?

© SSB analyse 2018

MODERÁHTORGOARTTAT

Čuovvulangažaldagat::

- Sáhtta leat álkit virgádit sisafárreiddjiid EO riikkain, dan dihte go riikkain lea EEO šiehtadus. Manne nu?
- Lea go goarggus váikkuhus dasa jus beassá boahtit bargojarahallamii?
- Doaivvut go ahte ovdagáttuin lea dadjamuš go virgádit sisafárreiddjiid nuorta máilmmis? Manne?

Goarta 18 ovdabealle

Goarta 18 duogábealle

ČÁLIT MODERÁHTORGOARTTAID

Goarta 19 ovdabealle

Goarta 19 duogábealle

MODERÁHTORGOARTTAT

RASISMA JA VEALAHEAPMI

FÁKTADIEĐUT

1999 rájes leat juvddálaččat, romániálbmot, romálbmot, kvenat ja vuovdesuopmelaččat Norggas nammaduvvon našuvnnalaš unnitloguálbmogiin.

Norggas nammaduvvojit dieinna lágiin álbmotjoavkkut main lea guhkes áigásaš gullelašvuhta riikii, ja mat dávjá historjjálaččat leat vásihan vealaheami dahje duolbmama.

Maid doaivvut lei ulbmilin go muhtin álbmotjoavkkut ožžot dakkár nammadeami?

© SNL 2017

MODERÁHTORGOARTTAT

1999 searvvai Norga Eurohpáráđi rámmakonvenšuvdnii suodjalan dihte našuvnnalaš unnitloguálbmogiid. Vaikko vel ii gávdno ge ovttačilggolaš definišuvdna dasa mii našuvnnalaš unnitloguálbmot lea, de lea sis dábálaččat oktasaš dat ahte sii leat leamaš riikkas guhkes áiggiid čađa. Dan dihte go našuvnnalaš unnitloguálbmogiin lea historjjálaš gullelašvuhta riikii, de lea dat erohussan eará čearddalaš unnitloguálbmogiin, mat leat ođđasiid áiggis fárren riikii.

Oppfølgingspørsmål:

- Manne doaivubehtet ahte Eurohpáráđi lea ráhkadan dakkár rámmavuogádaga suddjen dihte našuvnnalaš unnitloguálbmogiid?
- Maid dieđát daid unnitloguálbmogiid historjjálaš gullelašvuodaid birra Norgii?
- Ovttaskas olbmot dain unnitloguálbmogiin válljejit ieža jus háliidit iežaset identifiseret našuvnnalaš unnitloguálbmogiin dahje leat oassin eanetlogu álbmogis – manne doaivvut ahte nu lea?

MODERÁHTORGOARTTAT

RASISMA JA VEALAHEAPMI

DIHTET GO AHTÉ ...

1814 Vuodđolágas lei mearriduvvon ahte juvddálaččat eai galgan beassat riikii? Lei Henrik Wergeland ángiruššan mii dagahii ahte dat mearrádus heaittihuvvui 1851.

Manne doaivvut ahte juvddálaččat eai galgan beassat Norgii dien áigodagas?

© Ekeløve-Slydal 2014

MODERÁHTORGOARTTAT

«Dihtet go ...» -goarta čájeha dan vuosttaš systemáhtalaš rasisttalaš láhkii Norggas (manñil go Norga šattai sierra riikan 1814). Ii gávdno makkár ge čielga riikkaidgaskasaš definišuvnnaid dasa mii našuvnnalaš unnitloguálbmot lea. Norggas leat našuvnnalaš unnitloguálbmogat dakkár joavkkut main lea guhkes historjjálaš gullelašvuhta riikii, mat historjjálaččat leat vásihan marginaliserema ja assimilerema.

Čuovvulangažaldagat:

- Mii lei vuodđun diekkár láhkii?
- Doaivvut go ahte dál leat juvddálaččain buoret vuoigatvuođat Norggas?
- Manne doaivubehtet ahte juvddálaččat rehkenastojit leat našuvnnalaš unnitloguálbmogin Norggas?
- Leat go earát unnitloguálbmogat mat vásihit rasisma Norggas dál?
- Movt sáhttet ovdagáttut muhtin dihto álbmotjovkui váikkuhuvvot riikkaidgaskasaččat?

Goarta 20 ovdabealle

Goarta 20 duogábealle

AMNESTY
INTERNATIONAL

ČÁLIT MODERÁHTORGOARTTAID

Goarta 21 ovdabealle

Goarta 21 duogábealle

MODERÁHTORGOARTTAT

RASISMA JA VEALAHEAPMI

LÁGAT JA SOAHPAMUŠAT

Gonagasriika Norgga Vuodđoláhka

Paragráfa § 98 – Buohkat leat seamma árvosaččat lágas. Ii oktage galgga vásihit eahpeáššálaš dahje eahpegorálaš erohusmeannudeami.

Miessemánu 13. beaivvi 2014 mearridii Stuoradiggi ođđa lasáhusa Vuodđolága § 98. Láhka gieldá njuolgo ja eahpenjuolgo vealaheami, mas meannudeapmi dagaha ahte muhtin joavkkuide čuohcá earenoamáš garrasit duohtadilis. Dat fátmasta maid seksuála vuorjašumi dahje eará vuorjašumi.

Manne doaivubehtet ahte gávdno vuodđoláhka mas lea vealaheami birra?

© Lovdata

MODERÁHTORGOARTTAT

Čuovvulangažaldagat:

- Norgga Vuodđolágas lea paragráfa mii suddje olbmuid vealaheami ja erohusmeannudeami vuostá. Movt doaivubehtet dat gieđahallo duohtadilis?
- Sáhttibehtet go namuhit muhtin ovdamearkkaid lágas, mas eahpenjuolgo ja njuolgo vealaheami ii doahhtaluvo duohtadilis?
- Mii gáibiduvvo dasa ahte oažžut buoret riektegeavahusa?

MODERÁHTORGOARTTAT

RASISMA JA VEALAHEAPMI

SMIEHTTAMUŠŠAN

Movt sáhtta ovdagáddu viidánit álbmotgoddimin?

MODERÁHTORGOARTTAT

Ovdagáttut eai leat man ge ládje dat seamma go álbmotgoddin, muhto álbmotgoddimii eaktuda goitge ahte ovdagáttut gávdnojit.

Dáhto ohppiid smiehttat movt roavva olmmošvuoigatvuođarihkkumiid, nugo terrorisma ja álbmotgoddima, sáhtta guorrat ruovttoluotta ovdagáttuide.

Čuovvulangažaldagat:

- Dovddat go muhtin historjjálaš ovdamearkkaid álbmotgoddimii?
- Movt álggii dat dáhpáhus? Álggii go fáhkka vai ledje go mearkkat dasa ahte dađistaga lassánii dan historjjálaš áigodagas?
- Maid sáhtta dahkat vai eastada roavva olmmošvuoigatvuođarihkkosiid mat dáhpáhuvet terrorismmas ja álbmotgoddimis?

Goarta 22 ovdabealle

Goarta 22 duogábealle

ČÁLIT MODERÁHTORGOARTTAID

Goarta 23 ovdabealle

Goarta 23 duogábealle

MODERÁHTORGOARTTAT

RASISMA JA VEALAHEAPMI

SMIEHTTAMUŠŠAN...

Gávdnojit go mánga oahppobáikki maiguin sirrejit eriin beassat oahpuide sisa. Ovdamearka dihte de lea Romssa universitehtas sierra earri mat addet davvinorgalačča ovdamuni beassat oahpuide.

Lea go diekkár earri oahpuide ja bargosajiide vealaheadji?

MODERÁHTORGOARTTAT

Čuovvulangažaldagat:

- Leat go dis sullasaš ovdamearkkat dakkár čuolmmaide dahje dilemmaide?
- Sáhtá go earreovdamearka gehččot mángga geahččanguovllus?
- Movt du mielas livčče buoremus dahkat?

MODERÁHTORGOARTTAT

RASISMA JA VEALAHEAPMI

SMIEHTAS MAT GO STATISTIHKA ČÁJEHA Ahte:

- Eambbo go 60 proseanta juvddálaččain garvet muhtomin čájehit iežaset osku gullevašvuoda, dan dihte go ballet heajos guottuin.
- 50 proseanta sápmelaččain geat nannosit dovdet sámi gullevašvuoda leat vásihan vealaheami.
- Njealjis logi olbmos eai sáhtáše jurddašit ahte sus lea rom-álbmoga olmmoš ránnján.

Doallá go statistihka deaivása du ipmárdusa mielde makkár ovdagáttut leat Norggas?

© Bufdir 2020'

MODERÁHTORGOARTTAT

Čuovvulangažaldagat:

- Lea go makkár ge statistihka mii hirpmástuhtá du? Manne?
- Sáhtášit go don jurddašit rom-álbmotlačča ránnján?
- Movt sáhttit mii rievdadit statistihka?

Goarta 24 ovdabealle

Goarta 24 duogábealle

ČÁLIT MODERÁHTORGOARTTAID

Goarta 25 ovdabealle

Goarta 25 duogábealle

MODERÁHTORGOARTTAT

RASISMA JA VEALAHEAPMI

SMIEHTTAMUŠŠAN...

Sápmelaččat leat guhkes áiggi čađa vásihan vealaheami. Sii eai beassan doalahit iežaset osku dahje iežaset giela, ii ge sis lean riekti eaiggáduššat eatnamiid.

Makkár dilli lea sápmelaččain dál?

© Ekeløve-Slydal 2014

MODERÁHTORGOARTTAT

Čujut áinnas eambo ovdamearkaide movt sápmelaččat vásihit árgabeairasisma:

- Go aviissat čállet sámi áššiid birra, de fertejit giddet kommentárasaji, vai garvet vašuheames sámi njunušolbmuid.
- “jævla same” dahje sámegillii “biru sápmelaš” lea cielossátni mii ollu lea daddjon skuvllain.

Čuovvulangažaldagat:

- Mii sáhtttá váikkuhus dasa go sámegiella ja sámi kultuvra lea vealahuvvon mángga buolvva áigodagas?
- Movt sáhttit mii rievdadit ovdagáttuid sápmelaččaid vuostá?

MODERÁHTORGOARTTAT

RASISMA JA VEALAHEAPMI

AMNESTY OAIVVILDA ...

... ahte gielddus vealaheami vuostá lea guovddáš prinsihppa olmmošvuoigatvuođain. Deattuhuvvo ahte buot olbmuin leat dat seamma vuoigatvuođat, beroškeahhtá ovdamearka dihte makkár lea:

- Osku ja jáhkku
- Sohkabealli
- Doaibmanávccat
- Čearddalašvuohta ja našonalitehta
- Politihkalaš oaidnu
- Sosiála duogáš ja giella
- Seksuála orientašuvdna ja sohkabealidentitehta
- Ahki
- Dearvvašvuohta

MODERÁHTORGOARTTAT

Namut ahte dát prinsihppa lea seamma go dat mii čuožžu Art. 2 Máilmmijulggaštusas olmmošvuoigatvuođaid birra.

ART. 2 OLMMOŠVUOIGATVUOĐAT GUSTOJIT BUOHKAIDE.

li oktage galgga vealahuvvot iežas agi, osku, sohkabeali, čearddalašvuođa, eallindilálašvuođa dahje eará dilálašvuođaid dihte.

Goarta 26 ovdabealle

Goarta 26 duogábealle

ČÁLIT MODERÁHTORGOARTTAID

Goarta 27 ovdabealle

Goarta 27 duogábealle

MODERÁHTORGOARTTAT

RASISMA JA VEALAHEAPMI

AMNESTY OAIVVILDA ...

ahte buohkain lea riekti čájehit iežaset kultuvrra, árbevieruid dahje osku duogáža go atnet earenoamáš biktasiid. Seammás ii galgga oktage vuortnuhuvvot dahje bággehallat gárvodit dakkár biktasiiguin dan dihte. Obbalaš gárvodangildosat mat loavkašuttet friddjavuođa gárvodit dihto vuogi mielde ii leat rievttet geaidnu hehttet dan.

Ovdamearka: 2016 háliidii Frankriika ásahtit gildosa gárvodit Burkiniin (vuojádanbivttas mii gokčá olles goruda).

Amnesty oaivvildii ahte dát fallehii nissonolbmuid cealkin- ja oskufriddjavuođa. Maŋŋil go Amnesty ja eará aktevrrat ollu cuiggodedje, de válljii Frankriika alimusriekti heaittihit gildosa.

©Amnesty.no 2016

MODERÁHTORGOARTTAT

RASISMA JA VEALAHEAPMI

LÁGAT JA SOAHPAMUŠAT

Gonagasriika Norgga Vuodđolága

Paragráfa § 108

Lea stáda eiseváldiid ovddasvástáduš láchit dili vai sápmelaččat sáhttet sihkkarastit ja ovdánahttit iežaset giela, kultuvrra ja servodateallima.

Manne jáhkát ahte gávdno vuodđolágaparagráfa mii lea sápmelaččaid rivttiid birra?

© Lovdata

MODERÁHTORGOARTTAT

Dat ahte sápmelaččain leat earenoamáš rievttit, mat addet sidjiide eambo sierraovdamuniid go eanetloguálbmogii, lea ovdagáddu maid sápmelaččat šaddet vásihit. Láhka sihkkarastá ahte sápmelaččain lea vuoigatvuohta iežaset álbmotválljejuvvon orgánii (sámediggái), lea vuoigatvuohta oazžut konsultašuvnna jus juoga dáhpuhuvvá mii váikkuha sin álbmoga kultuvrii dahje servodateallimii obbalaččat, ja lea maid vuoigatvuohta beassat atnit iežaset giela. Mearráduš váldui mielde vuodđoláhkii 1988.

Čuovvulangažaldagat:

- Maid don doaivvut dát láhka mielddisbuktá duohta dilis?
- Leat go dát vuoigatvuođat earálágánat go dat mii lea eanetloguálbmogis Norggas?
- Manne jáhkát ahte leat ovdagáttut dasa maid láhka sisttisoallá?

Goarta 28 ovdabealle

Goarta 28 duogábealle

AMNESTY
INTERNATIONAL

ČÁLIT MODERÁHTORGOARTTAID

Goarta 29 ovdabealle

Goarta 29 duogábealle

MODERÁHTORGOARTTAT

RASISMA JA VEALAHEAPMI

RIEKTA JA BOASTUT

“Sáhtát rohttestit luođi?”

“Váccát go álo gávttiin?”

“Orrubehtet go lávus birra jagi?”

Movt don dulkot daid gažaldagaid?

MODERÁHTORGOARTTAT

Čuovvulangažaldagat:

- Ipmirdat go daid gažaldagaid loavkašuhhtimin vai ahte diehtemeahttunvuodas leat dušše sáhkkit?
- Manne jáhkát ahte olbmot jerret dakkár gažaldagaid?
- Movt don livččet reageren jus gulašit diekkár gažaldagaid?
- Lea go konteavsttas dadjamaš jus diekkár gažaldagat ipmirduvvojit loavkašuhhtimin? Jus oaivildat dan, de čilge manne?

MODERÁHTORGOARTTAT

RASISMA JA VEALAHEAPMI

SITÁHTA

“Muhtin buolvvaid geahčen lea váibmogiellan jáhkkimis jávkan”

Ella Marie Hætta Isaksen

Makkár váikkuhusat sáhttet das šaddat jus okta giella jávká?

MODERÁHTORGOARTTAT

UNESCO mearrádusa vuodul 2019, de lea ON gohčodan 2022–2032 áigodaga riikkaidgaskasaš logi jahki eamiálbmotgielaid váste.

Čuovvulangažaldagat:

- Movt livččet reageren jus it šat beasaše hupmat dárogiela ja buot almmolaš gulahallan galggašii leat engelasgillii?
- Doaivvut go ahte máhtášit seamma bures oažžut ovdán sisdoalu jus beasašit dušše engelasgillii hupmat almmolaš dilálašvuodain?
- Manne jáhkkibehtet ahte ON lea nammadan logijagi eamiálbmotgielaide?
- Lea go Norgga eanetloguservodagas makkár ge ovdasvástádus sihkkarastit ahte sámegielat cevzet ja ovdánahttojuvvojit?

Goarta 30 ovdabealle

Goarta 30 duogábealle

ČÁLIT MODERÁHTORGOARTTAID

Goarta 31 ovdabealle

MODERÁHTORGOARTTAT

RASISMA JA VEALAHEAPMI

FÁKTADIEĐUT

1898 ásahuvvo “Wexelsen-plakáhtta” mii mielddisbukta measta ollásii gildosa geavahit sámegiela ja kvenagiela skuvllas. Wexelsen-plakáhtta heaittihuvvo 1959. 1967 oahpahuuvui vuosttaš geardde lagabui čuođi jahkái sámegiella vuosttašgiellan. 1992 doaibmagoahtá sámi giellaláhka. Dat mielddisbukta ahte lea riekti beassat gulahallat sámegillii báikkálaš almmolaš orgánaiguin, muhtin guovlluin Norggas.

Movt lea dás oktavuoha dasa movt sámegiella lea Norggas dál?

snl.no / samiskeivisere.no

Goarta 31 duogábealle

MODERÁHTORGOARTTAT

Oahpahuosláhka addá dál vuođđoskuvlaohppiide sámi guovlluin vuoigatvuođa oahppat sámegillii ja sámegiela. Buot sápmelaččain joatkkaskuvllain lea vuoigatvuohta oažžut sámegieloahpahusa.

Ovdagáttut ja heajuheapme dagaha ain dál dan ahte sámegielat goariduvvojit ja dahkkojit oaidnemeahtumin. Vaikko vel leat ge ollen guhkás Wexelsen-plakáhta rájes, de leat goitge sosiála hástalusat dasa ahte hupmat sámegiela skuvllas dahje muđui almmolašvuođas.

Čuovvulangažaldagat:

- Movt sáhtta leat vealaheaddjin dat go lea váilevašvuohta oažžut dieđuid iežas eatnigiela birra?
- Makkár váikkusat das sáhttet šaddat ahte olmmoš vealahuvvo iežas giela dihte maid hupmá?
- Lea go norgga eanetloguservodagas makkár ge ovddasvástádus dasa ahte sámegielat cevzet ja besset ovdánit?

MODERÁHTORGOARTTAT

RASISMA JA VEALAHEAPMI

CASE/ dáhpusovdamearka

Boazoealáhusa birra digaštallet sosiálamedia. Kommentarasjiin logat dan birra ahte sápmelaččat váidalit badjelmeare.

Doaivvut go ahte livčče seamma ollu dakkár kommentárat jus livčče sáhka eanetloguálbmoga vuoigatvuođaid birra Norggas?

Goarta 32 ovdabealle

MODERÁHTORGOARTTAT

Ovdagáttut sámi boazoealáhusa ektui lea okta dain ollu hástalusain mat áitet sámi kultuvrra. Eatnamiid massin, dálkkádatrivdamat ja boraspiret leat fáktorat mat leat áittan boazoealáhussii.

Diehtu dan birra makkár hástalusaid boazoealáhus ferte dustet, ja dat ahte lea dáhttu bargat daiguin hástalusaiiguin lea maid mávssolaš go galgá sáhttit gáhttet boazoealáhusa.

Čuovvulangažaldagat:

- Movt čatnasa boazoealáhus sámi kultuvrii ja sámi vuoigatvuođaide?
- Movt doaivvut ahte dat dovdo go galgá bealuštit iežas diekkár oaiviliid vuostá kommentarasjiin?
- Makkár dadjamuš lea das go kommentárat leat olles unnitloguálbmoga vuostá?

Goarta 32 duogábealle

AMNESTY
INTERNATIONAL

ČÁLIT MODERÁHTORGOARTTAID

Goarta 33 ovdabealle

MODERÁHTORGOARTTAT

RASISMA JA VEALAHEAPMI

CASE/dáhpáhusovdamearka

Lea aitto mearriduvvon ahte galget huksejuvot bieggamillot Márjjá sámi lagasbirrasii, ja son vásiha ahte oallugat dávjá jearahit sus ahte “leat go buot sápmelaččat vuostá ruoná molsuma?”

Maid sisttisoallá dát gažaldat?

Goarta 33 duogábealle

MODERÁHTORGOARTTAT

Dát jurddašuvvon dilli galgá bidjat smiehttat stereotiippaid birra mat leat sápmelaččaid geahččanguovllus birrasa/elfápmoaimmaid huksemiid dáfus iežaset lagas birrasii. Dán goartta gažaldagaid galgá jerrat hui rahpasit, ii ge cavgilit guđege guvlui maid muitaleaddji jietna duodai oaivvilda elfápmoaimmaid huksemiid birra. Fokus galgá baicca leat dasa ahte son gesso ovdamearkan klássas/barggus/rámbuvrras jna., áirrasin (myhtai) ahte “sápmelaččat geat eai ángiruša birrasii” / sápmelaččat geat vuosttaldit ruoná molsuma / sápmelaččat geat hehtejit ovdáneami. Maiddái dan ahte olbmot dávjá dulkojit ovttaskas olbmo áirrasin olles kultuvrii/čearddalaš jovkui.

Čuovvulangažaldagat:

- Leat go dus dakkár sullasaš ovdagáttut?
- Mii sáhtta leat sivva dasa go muhtin sápmelaččat vuostálastet bieggamilluid?
- Mii das lea váttisvuohta jus muhtin ovttaskas olmmoš biddjo ovddasvástideaddjin muhtin stereotiippii mii lea su álbmoga birra?

MODERÁHTORGOARTTAT

RASISMA JA VEALAHEAPMI

CASE/dáhpáhusovdamearka

Don bealljebealástat guovtti olbmo ságastallama feasttas. Nubbi sudnos muitala sámi cukcasa. Nubbi sápmelaš lohka iežas sápmelažžan ja ii loga leat dohkálaš leaikkastallat su identitehtain. De lohka son gii cukcasa muitalii: “Ale dál. Diet lei dušše leaika! Sápmelaččat leat álo nu hearkkit”.

Movt don reagerešit diekkár ságastallamii?

MODERÁHTORGOARTTAT

Dát goarta galgá bidjat smiehttat stereotiippaid ja vealaheaddji cealkámušaid birra mat dahkkojit “dábálažžan” leaikka bokte.

Čuovvulangažaldagat:

- Movt don reagerešit jus bealljebealástivččet diekkár ságastallama?
- Lea go das makkár ge dadjamuš, go son gii muitalii cukcasa, gulai eanetloguálbmogii Norggas?
- Lea go dadjamuš makkár konteavsttas lea sáhka go leaikkastallo čearddalaš gullevašvuođa birra?

Goarta 34 ovdabealle

Goarta 34 duogábealle

ČÁLIT MODERÁHTORGOARTTAID

Goarta 35 ovdabealle

MODERÁHTORGOARTTAT

RASISMA JA VEALAHEAPMI

Maid sáhtát don dahkat eastadan dihte rasisma ja vealaheami?

Goarta 35 duogábealle

MODERÁHTORGOARTTAT

Loga gažaldagaid čuodjalit. Atte ohppiide áiggi smiehttat gažaldaga ja divtte buot oasseváldiid vástidit plenumčoakkámis.

Dát goarta galgá čoahkkáigeassit ságastallama ja dat lea mearrideaddjin ahte olaha doaimma ulbmila. Dan dihte galgá goarta ovdanbuktot mañemus.

AMNESTY
INTERNATIONAL

